

ressò mont-roigenc

MONT-ROIG: GEOGRAFIES, CAMINS I VIATGERS (1).

Martí Rom

www.martirom.cat

28-12-2015.

Els que ja tenim una certa edat recordem com era Mont-roig abans de la modernitat, d'una modernitat que va arribar (com a tota Espanya) a inicis dels anys seixanta amb el desenvolupament econòmic (els “*Planes de Desarrollo*”) i amb el paral·lel començament del turisme. Concretant-ho a Mont-roig, podríem afegir l'empenta econòmica que va suposar, també pràcticament des d'inicis dels seixanta, l'ús de les golfes de moltes cases i magatzems per posar-hi gallines; fou el monocultiu avícola.

Un encara se'n recorda com la carretera de la mar, l'actual T-323, fins al llinar del 1960, era de terra, marcada amb les roderes dels carros. A més de les carreteres de l'interior que duïen a Reus, Colldejou i Pratdip, sols hi havia la N-340 que permetia anar cap a Tarragona o València. L'autopista no arribaria fins al 1974 i l'autovia fins als 2008 i 2009.

Com deuria ser la geografia de Mont-roig i la seva rodalia, molts anys enrere? Quins camins hi havia per desplaçar-se més enllà del poble? La meua recerca intenta definir l'espai físic del Mont-roig antic. Una altra cosa serà, més endavant, conèixer qui hi vivia, de quina manera i quina producció hi havia.

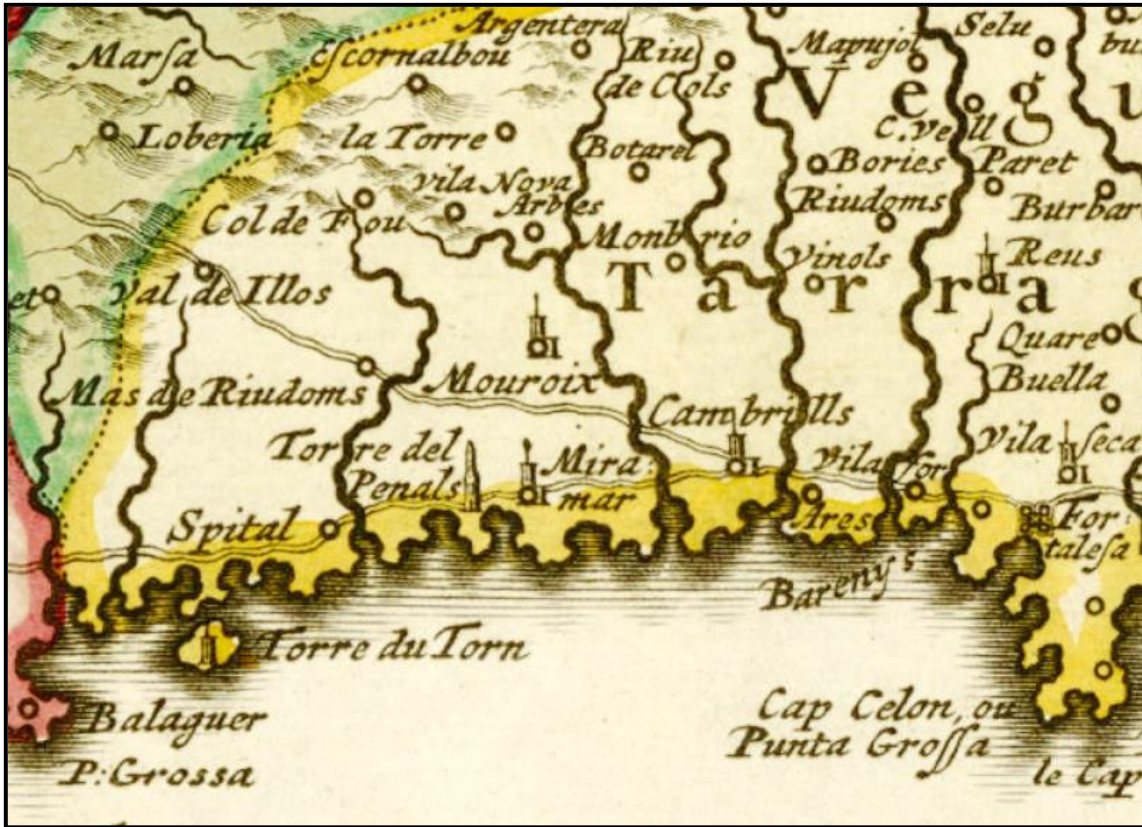
La informació més antiga correspon al poblat de Miramar (antigament Guardamar). Aquest fou un punt important de pas dels cereals que, des de les terres de l'interior d'Espanya (Navarra, Castella i Aragó) eren transportats cap a Barcelona. Ho comentava el Miquel Anguera, dit “Beatet”, a l'article, publicat al web del “Ressò mont-roigenc” del 13-10-2015, “La meua discrepància sobre el reportatge: “El legado histórico menos conocido de Miami Platja”, sobre un text ple d'inexactituds del “Diari de Tarragona” (30-09-2015). Escrivia: “*El gra que Barcelona comprava a Castella, Navarra i l'Aragó el baixaven pel riu Ebre fins a Banyoles (terme de Tivissa) i d'allí fins a Miramar, amb carros, pel nou camí que s'havia construït entre 1406 i 1410 i que passava pel Coll de la Vall, Font d'en Salvat, estret de Fatxes i barranc de la Figuerola....*”.

Francesc Carreras Candi en el seu llibre “La navegació al riu Ebre” (Col·lecció Lletres de l'Ebre, 1993), traducció del llibre en castellà publicat el 1940, dedica les pàg. (de la 150 a la 153) a “L'embarcador de Miramar”. Comenta que aquell indret era conegut per “Botiga de Miramar”; “botiga” també és una construcció vora la costa on s'hi guarden estris relacionats amb el mar i on s'hi pot viure. Diu: “*Miramar era un lloc estratègic, pel seu bon calat, per fer les operacions de càrrega i de transport a Barcelona...*”. Francesc Riba i Mestre en el llibre “Història de Mont-roig” (Centre d'Estudis de la comarca de Reus, 1983), en el capítol XV (pàg. 117), descriu amb detall aquest indret de Miramar. Aquest camí carreter de Banyoles (Tivissa) a Miramar (Mont-roig) sembla que es va abandonar durant el segle XV.

Una font important per esbrinar elements de la realitat física de temps enrere és el “Fons històrics – Cartoteca” / “Mapes i fotos antics en línia”, que es pot consultar en el web de l’Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya. Hi ha mapes de Catalunya des del segle XVII. M’interessava veure com sortia Mont-roig i la seva rodalia. El primer que he trobat és de 1608, “Cataloniae Principatus novíssima ert accurata descriptiu” de J. B. Vrients. Al fragment corresponent s’hi esmenta “Lo Camp de Tarragona” i hi consten: “M.Roig”, Miramar i “Torre dels penals”. Aquesta torre fou construïda el 1574 i enderrocada pels anglesos el 1813 a l’acabar la Guerra del Francès. Del voltant hi trobem: Cambrils, “Viñols”, “Monbrió”, Botarell, “Arbos” “Villanova”, “Coll de fou”, “Mas de Riudoms”, “Espital” i, al seu costat, el Coll de Balaguer. La disposició d’aquestes poblacions és tan sols aproximada i el dibuix de la costa més o menys inventat.

El següent mapa significatiu és del 1677, “Cataloniae Principatus...” de Nicolaes Visscher. En aquest, el nostre poble hi consta com “Mouroix”; també hi ha Miramar i (ara) “Torre del Penals”. Cal indicar que hi marca el camí (important) que des de Tarragona va per la costa fins a Cambrils, aquí aquest, es divideix en dos. Un que continua per la costa cap “Spital” (l’Hospitalet de l’Infant) i, pel Perelló, a Tortosa. Aquest era l’antiga Via Augusta dels romans. L’altre, es dirigeix cap a l’interior, a Mont-roig i, després, a “Val de Illos” (Vandellós), “Tivisa” i Ginestar; a continuació baixa pel costat del riu Ebre cap a “Benefalle” i per la serra de Cardó directament fins a Tortosa.

En el mapa de 1690, “La Catalogne sous le nom de laquelle sont compris la principauté de catalogne, et les comtés de Roussillon et de Cerdagne divisés en leurs vigueries...” de Nicolas Sanson, H. Jaillot. Aquí es defineix l’anomenada vegueria de Tarragona que anava des de Tamarit a “lo Spital” (l’Hospitalet), i delimitava a l’interior amb Lilla, Alcover, La Selva, “Scornalbou” i “Val de Illos”. El nostre poble hi surt com “Monroigs”.

En el de 1716, “Descripción del corregimiento de Tarragona” de Comte de Darnius, hi figuren els tres grans camins: el que baixa per la costa cap al Fort del Coll de Balaguer i el Perelló. Un altre és el que, des de Reus, va cap a Falset passant per damunt de Riudoms i Botarell, cap a Riudecols, “Dosayguas” i Argentera. I, de Tivisa, en baixa un altre cap a la costa, fins el Fort del Coll de Balaguer. Formen una mena de triangle.

En el de 1720, “Nueva descripción geographica del principado de Cataluña. Dedicose en 1720 al Rey Don Felipe V por el autor D. Josef Aparici, su geógrafo”, hi tenim “Monroig”; aquesta denominació sortirà sovint en endavant en molts textos i diaris del segle XIX. La curiositat és que hi consta “Na. Sa de la Roca” i “Miramar. Casa yerma”. Del voltant hi tenim: “Arbozet”, “C. De Iou” (Colldejou) i “Pratdipt” amb “Sa. Marina”.

En el de 1776, “Mapa del principado de Cataluña” de Tomás López y Vargas, ja hi apareixen més detalls del nostre terme, a més de “Na. Sa de la Roca”: “La Pobla den Taudell”, “Punta de Arañ”, “Punta de Rifa”, “Punta de Porqueres” (la Porquerola) i aquella “Torre del Penals”. Aquesta “Punta de Arañ”, tot i que sembla que està situada en el mapa després de la riera de Riudecanyes penso que deu fer referència a exactament la punta que crea la sortida al mar d’aquesta riera, i deu ser de “l’Arany”. El “Mas de l’Arany” està ja al terme de Cambrils i a tocar de la riera; la seva construcció, sobre unes restes més antigues, està documentada al segle XVIII.

Com a conseqüència de la “Ilustración” que a Espanya es desenvolupa principalment a la segona meitat del segle XVIII (“el Siglo de las luces”), que declara l’imperi de la raó i pretenia lluitar contra la ignorància i el despotisme, sorgeixen els viatges de persones rellevants (podríem definir-los com a preromàntics) que recorren un ampli territori per descriure els seus elements més importants. He trobat el llibre “Viaje de España, en que se da noticia de las cosas más apreciables, y dignes de saberse, que hay en ella” (1788) d’Antonio Ponz, “secretario de la Real Academia de San Fernando” que el dedica “al Príncipe nuestro señor” (el que seria Carlos IV). En el volum XIII, de la pàg. 162 a la 164, descriu el recorregut per les nostres contrades: “desde Tortosa hasta Cambrils sería un verdadero desierto de quince horas, si no fuera por el corto lugar del Perelló, que está intermedio, donde pasé una mala noche. El día siguiente fui a comer a una Venta, que llaman el Hospitalet junto a un castillo antiguo, atravesando antes el famoso Coll de Balaguer. Así llaman a una angostura entre un monte de la costa marítima y la cordillera, que por la mano izquierda viene continuando desde Tortosa, pelada la mayor parte de plantas mayores, y abundante de arbustos. Dicha angostura era en tiempos pasados un paso muy peligroso de ladrones, y aun los Moros acechaban, y asaltaban de cuando en cuando a los pasajeros, escondiéndose en ciertas ensenadas del mar. En este siglo se ha hecho un fuerte con competente guarnición: así no hay estos riesgos. A una legua del Coll de Balaguer se descubre en la orilla del mar un

castillo llamado de Jorge, donde tuvo principio la Orden Militar de San Jorge de Alfama... Desde el Hospitalet hasta Cambrils hay tres horas de camino: a las dos se ve un fuerte antiguo abandonado en la orilla del mar, y luego empieza un territorio bien cultivado de árboles... De Cambrils a Tarragona cuentan quatro horas...”.

Antonio Ponz, el 1788, destaca “*el famoso Coll de Balaguer*” que “*en tiempos pasados un paso muy peligroso de ladrones, y aun los Moros acechaban*”. Com veurem més endavant també durant el segle XIX fou un indret molt perillós. També diu que a les dues hores de sortir de l’Hospitalet troba “*un fuerte antiguo abandonado en la orilla del mar*”, crec que deu correspondre a Miramar, tot i que no concorda amb el temps del recorregut.

En el mapa de 1792, “*La Catalogne*” de P. Placide, sols remarcaria que tornem a trobar “M. Roig” i, el que es més curiós, “*Prat de Lop*” per Pratedip. Aquest mapa podria confirmar la versemblança utilitzada per Joan Perucho a la seva famosa novel·la “*Les històries naturals*”, que gran part d’ella esdevé al Pratedip on allí hi habitava, en plena I Guerra carlina (1833-1840), una mena de vampir, un “*dip*” que donava nom al poble: “*Prat del dip*”. Algú li havia comentat a Perucho que eren com una mena de llops ferotges que es delien amb la sang. Al web de l’Ajuntament del Prat hi figura l’escut del poble, un cop normalitzat, i s’hi diu que “*recupera la figura original del dip, emblema del nostre poble... La inclusió del dip hi és per la llegenda popular vinculada a aquest ésser que apareix al retaule de Santa Marina de l’any 1602*”.

Un altre llibre curiós és “Reimpresión y rectificación de los itinerarios que compuso Don Pedro Boada de las Costas, del consejo de S.M., Alcalde del crimen de la Audiencia de Barcelona. Para otros tantos viages que hicieron SS. MM. a Zaragoza, Barcelona, Figueras, Valencia, Cartagena, y Real sitio de Aranjuez. Saliendo de Madrid día 12 de agosto de 1802” (Madrid, 1803). Primer cal esmentar que es denominaven “alcalde del crimen” als lletrats de les sales de les audiències. Aquest llibre descriu d’una manera molt sòbria i lacònica el viatge, des de Madrid a Barcelona, que fa el que seria Fernando VII, aleshores Príncep d’Astúries, fill de Carlos IV, per casar-se amb Maria Antònia de Nàpols (10 d’octubre de 1802); aquesta venia en vaixell de Nàpols. En general és interessant, doncs permet conèixer el recorregut que fa, primer des de Madrid a Barcelona i el temps que triga. Per exemple, van per Guadalajara fins Alcolea del Pinar (més o menys com ara per la A2) i des d’aquí recte fins a Daroca, Cariñena i Saragossa. D’aquí a Barcelona van per Lleida, Cervera i Martorell. Descomptant els dies de descans tarden 17 dies. A Barcelona, on es casarà, hi estarà pràcticament dos mesos.

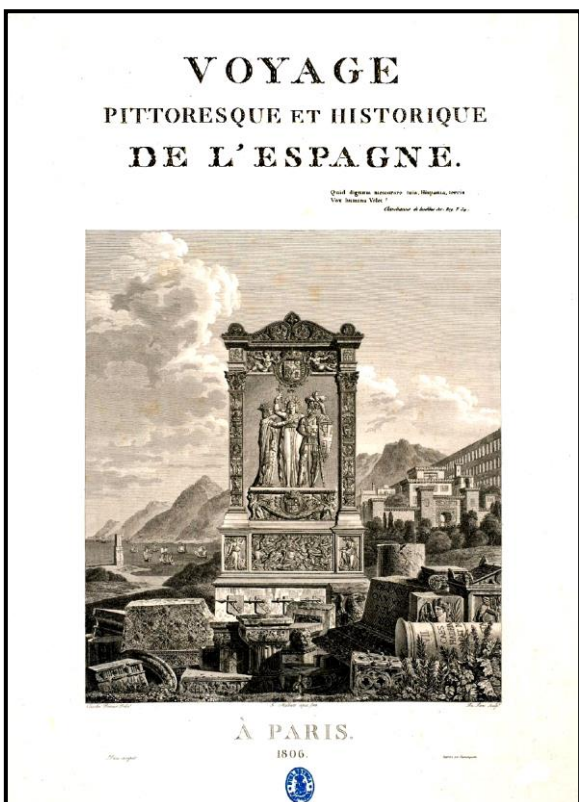
De tornada, es desvien cap a Montserrat per després anar a Molins de Rei i per l’Ordal a Vilafranca del Penedès on fan nit; a l’endemà surten cap El Vendrell i Tarragona, on fan una estada de tres dies. El 15 de novembre diu el llibre que “salió la Corte para el Perelló”; tal com s’explica, sembla que deuriem fer nit a Reus. Comenta: “Reus villa muy rica, muy hermosa, muy grande, de gran caserío, y de mucha industria de hilados y tejidos de algodón... también tienen fábricas de indianas: en la plaza de Reus se da el precio de los aguardientes; hay muchas casas de giro... Tiene Reus quarteles de infantería y caballería...”. A l’endemà, dia 16, van cap a Cambrils. Sortint d’aquest poble, després d’haver passat la “segunda riera de Cambrils”, troben el “Mesón de Ribas” i més tard, abans d’arribar a l’Hospitalet, el “Castillo antiguo de Miramar, con su casita” i “Mesón o casa de Aguilo”. Continua: “Mesones del Hospitalet, con su riera

enmedio... Mesón del Coll de Balaguer, y se pasa el Puerto; a su frente encima la montaña està el Castillo de San Antonio; es de construcción moderna. Tierra quebrada y de muchos arroyos hasta Perelló. Venta del Plater. Perelló pueblo reducido de unos 100 vecinos; tiene buena posada...". Fan nit al Perelló.

Comenta que a Reus hi havia “*fábricas de indianas*”. Aquestes eren fàbriques de teixits de cotó amb proliferació de dibuixos estampats; rebien aquest nom perquè aquesta tècnica procedia de l'Índia. La primera es va establí a Barcelona el 1738.

En aquest llibre no tan sols s'esmenten els llocs o pobles per on passa, sinó que també els que n'estan a prop. De Cambrils diu que “*es villa abundante, y bastante capaz*” i de Mont-roig un “*lugar pequeño*”. La diferencia està en què pel primer hi van passar i pel nostre poble tan sols el van veure de lluny, des de la carretera de la costa. Si busquem les dades demogràfiques d'ambdós pobles, sabem que el viatge fou el 1802 i que Cambrils el 1787 tenia 1.651 habitants i el 1857 n'eren 2.140. A Mont-roig n'eren, respectivament, 2.000 i 2.423 habitants. En ambdues dates era més gran Mont-roig. El nostre poble estava connectat amb Reus per un camí carreter; en canvi, vivia aïllat de la costa, de la carretera de Barcelona a València; fins aquesta, sols hi deuria haver els camins propis del poble, que no permetien o era dificultós el tràfic de mercaderies i viatge de persones.

Des de finals del segle XVIII s'inicia un procés en el qual es va establint una nova manera d'entendre la natura, s'anirà definint la percepció del paisatge. En la forma de copsar-lo hi participarà, fonamentalment, el sentiment de la persona, de l'espectador. Fins aleshores sols veien la natura, després (amb un procés de construcció estètica) miren el paisatge. És el romanticisme. Començaran a proliferar els viatges dels que podríem dir-ne (alguns) intel·lectuals de l'època. Viatges per territoris desconeguts que fan amb ulls de mirar.

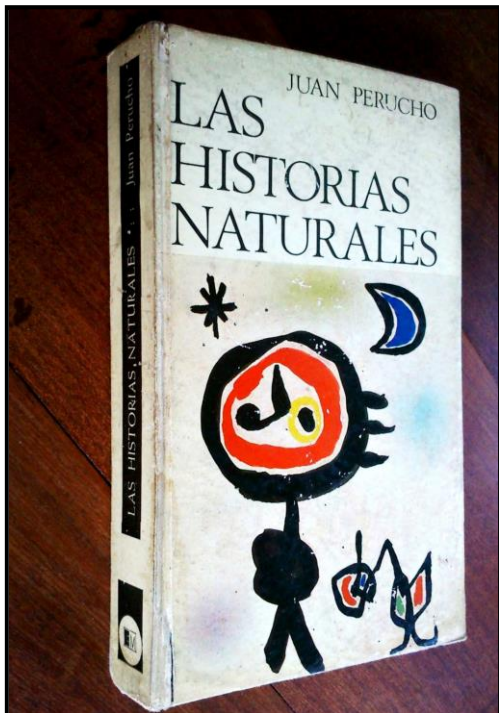
Un d'aquests primers viatgers romàntics és Alexandre de Laborde (1773-1842). Ve a Espanya el 1800 com a membre de l'ambaixada francesa i durant cinc anys la recorre de punta a punta. Escriurà “*Voyage pittoresque et historique de l'Espagne*”, una extensa obra en quatre volums, el primer dels quals, estava dedicat a Catalunya (1806).

Mentre que aquell “*Viaje de España...*” que feia Antonio Ponz recorre la costa tarragonina de sud a nord, veurem com, lògicament, la majoria dels viatgers estrangers (francesos) ho fan en sentit contrari, baixen de Tarragona cap a Tortosa. Alexandre de Laborde escriu, a la pàg 37: “*Deixant Tarragona per arribar a Tortosa, vam passar un pont de pedra sobre el riu Francolí, que rega la bella plana de Tarragona, conegut al país sota el nom de Camp de Tarragona.*”

Aquest territori té una riquesa que iguala el que podem veure dels camps més bells d'Itàlia: els arbres, vinyes i collites es barregen... Després de dues hores, vam arribar a Vila Seca; i dues llegües més a Cambrils, un poble molt ben construït...”. Una llegua es la distància mitjana que un home recorre en una hora, normalment es calcula al voltant de 5 quilòmetres.

(Continua) “S'entra en un terme on la vegetació comença a ser menys brillant. Es deixa a l'esquerra a la vora del mar, un vell castell, que sembla haver estat construït en els inicis del feudalisme. Les torres estan bastant ben conservades, no passa així amb les d'una altre construcció que es troba més tard; és la de l'Hospitalet, també situat no lluny del mar. És gran, àmplia, envoltada d'altres muralles i flanquejat per torres. Un príncep de la casa reial d'Aragó va fundar un hospital per rebre els transeünts, i donar-los alleujament... part de l'edifici utilitzat com a fonda, un altre està ocupat per una fàbrica de vidre, i la resta per un sacerdot que obté els beneficis. Deixant Hospitalet, s'arriba al castell i al Coll de Balaguer. Aquest lloc, famós pels perills de tota mena, s'ha convertit en un pas fàcil i segur ja que han construït la carretera que el travessa, i hi ha una vigilància severa contra els bandits... Un pot jutjar per les sinuositats del camí, les dificultats que hi havia abans de que fos reparat com ho és avui...”.

Hi ha dues coses que vull remarcar, Alexandre de Laborde comenta que després de Cambrils “la vegetació comença a ser menys brillant”, suposo que els camps després del que era la Pobla d'en Taudell, Eixermades enllà, començaven a estar poc conreats. També és significatiu que troba Miramar amb “les torres estan bastant ben conservades” i ho compara amb les de l'Hospitalet.

El viatge d'Alexandre de Laborde, des de Barcelona fins Tarragona serà exactament el que Joan Perucho descriu que fan els protagonistes de la seva novel·la “Les històries naturals” (Editorial Destino, 1960), quan han d'anar, durant la I Guerra Carlina (1833- 1840) a Pratdip a foragitar aquell vampir (Onofre de Dip), que actua a les nits. És l'inici de la segona part de la novel·la i encapçala el capítol amb “L'itinerari de M. de Laborde”, comença: “Hom surt de Barcelona pel portal de Sant Antoni... hi ha el camí que condueix a Tarragona i a València...”. Després de la llarga citació, Perucho ens explica que és la descripció de Laborde en aquell llibre “Voyage pittoresque...” i ens afegeix que aquest “recomana especialment una cosa. Il est nécessaire cependant d'être bien armé en voyage en Espagne (Cal, amb tot, viatjar ben armats per Espanya)”, i conclou: “El llibre va

tenir un gran èxit entre les classes cultes de tot Europa, i l'any 1809 calgué publicar-ne una segona edició...”.

Per cert, els protagonistes, el científic Antoni de Montpalau, el capità de vaixell i parent de l'anterior Isidre de Novau i Amadeu (el cotxer del primer), després de Tarragona es desvien cap a Reus, on preguntaran quin és el millor camí per anar a Pratdip. Algú els

respon: “*La ruta més directa és la que passa per Mont-roig. Però de cap manera no us l’aconsello, car és el teatre d’operacions del nefast Llarg de Copons*”, i recomana anar per Falset per baixar després cap a Pratedip. Per cert aquest “Llarg de Copons”, Manuel Ibáñez Ubach, fou un famós cap d’una de les partides carlines; havia estat nomenat per Maties de Vall Llaberia (1802-1874), nascut a Les Borges del Camp i cap de les forces a la província de Tarragona.

El 1814 es va publicar el “*Prontuario de la mayor parte de los caminos y veredas del Principado de Cataluña, con los pueblos y posadas situados en sus carreras, y las horas que a paso de tropa distan unos de otros*” (1814), de Pedro Serra y Bosch, capità d’infanteria. Explica que era “*un prontuario de caminos y veredas... que sirviese de itinerarios a las tropas destinadas para su defensa... en forma de Tablas Pitagóricas, para que a la primera ojeada se viese, sin necesidad de operación alguna, la distancia de un punto a otro... las horas que a paso de tropa distan entre sí...*”. Era un treball fet el 1809, que no es va publicar fins acabada la Guerra del Francès (1808-1814), “*ahora que la paz ha dado fin a estos temores...*”. L’autor explica que primer el va distribuir fet a mà, uns pocs exemplars, entre els caps de les tropes que s’enfrontaven a la invasió napoleònica, perquè no volia que “*diese alguno en manos del enemigo, y se aprovechase de unos conocimientos que necesitaba para hacernos más daño...*”.

En aquest llibre es fa la distinció entre “camí carreter” i “camí de ferradura”. El primer era aquell que permetia transitar carros o carruatges, és a dir, transportar mercaderies o persones. El de ferradura, més estret, és el que sols permet passar cavalls o persones.

Veiem que per anar de Barcelona a Tarragona hi havia dues possibilitats; en ambdós casos eren camins carreters i anaven fins a Vilafranca. El primer, el que seguia Alexandre de Laborde en el seu “*Voyage pittoresque et historique de l’Espagne*”, després passava i es dirigia cap El Vendrell i per la costa a Tarragona; durava 20 hores. El segon anava per terra endins, pel coll de Santa Cristina (prop de Rodonyà, Alt Camp) i continuava cap a Bràfim, Vila-bella i Tarragona; durava 21 $\frac{3}{4}$ hores. També hi havia un camí de ferradura, pel Garraf, que trigaves 19 hores.

Esmenta el camí carreter de Tarragona a Tortosa, que durava 17 hores. Hi afegeix que “*este camino se ataja dos horas, tomando el de herradura a un cuarto de hora del Perelló, por el Coll del Alba*”. El desglossament del temps del primer recorregut és: de Tarragona a Vilaseca: 2 $\frac{1}{2}$ hores, Vila-seca a Cambrils: 1 $\frac{1}{2}$, Cambrils a Coll de Balaguer: 3, Coll de Balaguer a “Venda del Plater”: 1 $\frac{1}{2}$, “Venda del Plater” al Perelló: 1 $\frac{1}{2}$, i Perelló a Tortosa: 7 hores.

També comenta un altre camí que va de Tarragona a Tortosa “*Riudecañes y Masos de Mora*” que tardaves 23 $\frac{3}{4}$ hores. Afegeia que “*este camino es carretero des de Tarragona a Riudecañes*”. Els temps eren: de Tarragona a Reus, per La Canonja: 3 hores, Reus a Riudoms: 1, Riudoms a Botarell: 1 $\frac{1}{4}$, Botarell a Riudecañes: 1, Riudecañes a Falset, per Les Irlles: 4 $\frac{1}{4}$, Falset a Móra, per Marçà: 3 $\frac{1}{4}$, Móra a Miravet: 2 $\frac{3}{4}$, i Miravet a Tortosa, per Tivenys: 6 $\frac{3}{4}$ hores.

Aviat van sortir d’altres llibres semblants adreçats als viatgers civils que recorrien el territori, com “*Itinerario de Cataluña, adornado con un mapa, y una tabla alfabética, que sin necesidad de operación manifiesta las horas que distan entre si sus principales pueblos*” (1823), de D.F.C. i publicat a la “Imprenta de Domingo Feyner”, que deuria ser el propi autor del llibre. Deia que era una “*obra muy útil para militares y viajantes*

poco prácticos del país". Comparant-lo amb l'anterior, dedicat a militars, veiem que aquell camí carreter de Tarragona a Tortosa que deia que calien 17 hores, ara, en aquest llibre, s'esmenten 20 hores.